

reportatge

Temps de pandèmia (II): l'assistència social i l'educació

«Un virus que no entén de territoris, ni de fronteres ni de classes socials.» Aquest va ser el missatge del Govern espanyol durant els mesos que va durar l'estat d'alarma decretat per la COVID-19. I, tot i que va ser insistent i reiterat, a ben pocs va arribar a convèncer. Així s'expressa el psiquiatre Lluís Jordà, cap de servei del Centre de Salut Mental de l'Alt Empordà: «La salut hi entén moltíssim, de classes socials i de condicions de vida. La major part de determinants en temes de salut no són sanitaris».

Text > **MAR CAMPS**

Fotos > **PERE DURAN**

>> Seguiment de persones sense sostre pels carrers de Girona per part de la Creu Roja.

>> El pavelló de Palau II de Girona, destinat a acollir persones sense sostre durant la pandèmia.

La COVID-19 ha desencadenat una situació insòlita per a les generacions actuals d'arreu del món, però no tothom ha viscut la pandèmia de la mateixa manera. N'hi ha que l'han patida més que d'altres. En aquest segon reportatge sobre els efectes de la pandèmia, tractem com van suportar els mesos de confinament, des de mitjan març fins a final de juny, els col·lectius més vulnerables a les nostres comarques: els afectats de trastorns mentals, els sense sostre, els joves que viuen en centres de menors, les dones que van haver de conviure per força amb el seu agressor, o les famílies i persones amb diversitat funcional. També parlem de les escoles i els centres educatius, que van romandre tancats durant sis mesos, des del 13 de març fins al 14 de setembre, i donem veu a mestres i professorat. En un país amb una educació considerablement segregada, es va fer més evident la bretxa digital, que, amb tota probabilitat, va eixamplar les desigualtats socials i econòmiques entre l'alumnat.

Efectes en la salut mental

L'aparició del coronavirus SARS-CoV-2 ha suposat una incertesa generalitzada que té conseqüències en la salut mental de la societat, com adverteix el psiquiatre Lluís Jordà: «Estàvem acostumats a virus que, o bé eren molt contagiosos, i en aquest cas ens vacunàvem i hi vivíem, com ara constipats i gripes, o bé eren molt agressius però no

«La salut hi entén moltíssim, de classes socials i de condicions de vida», afirma el psiquiatre Lluís Jordà

s'encomanaven amb aquesta facilitat. Tot és volàtil i imprevisible: un virus així és una amenaça molt grossa que ens posa en una situació d'incertesa i ens provoca inestabilitat. Això té repercussions de tota mena, i també sobre la salut mental de la gent, tant per

a la gent que no està diagnosticada de res, que no té problemes de base, com per a la gent que en té i per a la qual representa un factor afegit de desestabilització». Les persones amb trastorns mentals greus, assegura, en sortiran malparades i empobrides: «Tenen totes les de perdre, perquè són gent que ho té malament en tots els sentits: econòmicament, quant a l'habitatge, a la feina... I amb un trastorn mental greu, tenen un estigma molt gros i queden marginades. Són col·lectius que no es visibilitzen gaire i no és fàcil que puguin reclamar allò que es mereixen: un tracte digne i decent. Pel fet de tenir un trastorn mental greu, haurien d'estar discriminats positivament, i passa just al contrari».

Al llarg d'aquests mesos, al Centre de Salut Mental de l'Alt Empordà han seguit treballant, si bé amb impediments: «No hem deixat d'anar a la feina, però al principi fèiem més atenció telefònica o per videotrucada, tot i que no tothom hi té accés i no és tan fàcil». Jordà tem que, a partir d'ara, hagin d'atendre més pacients: «Aquesta situació crea molt de malestar a la gent: als avis, a la gent que ha passat la COVID-19, al personal que treballa als hospitals, a la gent que ha estat a l'UCI, a la gent que no ha pogut fer bé un dol. El dol, una mort, és una cosa massa grossa per als humans i necessitem rituals. Sí que veiem dols que es compliquen perquè no s'han pogut fer bé». D'altra banda, el psiquiatre afirma que al seu centre no ha augmentat

>> Repartiment d'aliments a la seu de la Creu Roja de Girona.

la demanda de pacients i ho atribueix a les complicacions per poder accedir als serveis per via telefònica i a les limitacions de les visites presencials als ambulatoris.

Dubta que apareguin trastorns nous: «Els humans tampoc tenim gaires maneres d'estar malament. Hi ha el trastorn per estrès posttraumàtic que, inicialment, provocava la guerra, però la situació causada per la COVID també és un trauma. Augmenta l'ansietat, la depressió, l'insomni...». I, en aquesta conjuntura, lamenta que no es puguin oferir teràpies als centres d'atenció primària: «La majoria dels problemes de salut mental, per sort, no són greus; no es tracta d'esquizofrènia o de trastorns bipolars. Són quadres d'estrès, ansietat o insomni i, per a tot això, els grups van molt bé. Les teràpies grupals s'han hagut de parar i encara no s'han tornat a engagar. Poder fer grups a primària anava molt bé, perquè hi ha gent que no cal que vagi a l'especialista».

Una dona assassinada i cinquanta-vuit casos de violència masclista

La violència vers les dones ha augmentat al llarg d'aquests mesos tancats a casa, de mobilitat restringida i convivència forçosa. Segons explica la coordinadora de l'Institut Català de les Dones (ICD) a les comarques gironines, Fina Surina, situacions similars es donen en períodes vacacionals, però, en aquest cas, «amb l'agreujant per a la víctima de la dificultat per trobar suport de familiars i professionals». Les dades parlen per si soles malgrat que, com informen des de l'ICD, són aproximades i representen la punta de l'iceberg: hi ha dones que ni tan sols contacten amb els seus serveis i d'altres que opten per recursos privats. Del 16 de març al 15 de maig les denúncies van disminuir un 30 %, mentre que els primers quinze dies d'estat d'alarma les trucades es van incrementar un 88 % arreu de Catalunya. En aquest període de dos mesos, es van registrar cent trenta-vuit truca-

L'Institut Català de les Dones treballa actualment per no retrocedir en termes d'igualtat per culpa de la crisi, que afecta més les dones

>> Repartiment d'àpats per a famílies de Salt, una iniciativa de l'atleta Jan Frodeno.

des i es van comptabilitzar cinquanta-vuit casos més de violència masclista a les comarques gironines. Una dona de seixanta-cinc anys va morir assassinada per la seva parella a l'Escala a finals de maig.

En cap cas la caiguda de les denúncies es pot deduir d'una minva de les agressions, sinó que es deu als entrebancs per demanar assessorament o formalitzar els tràmits. Amb l'objectiu que cap dona quedés desatessa, des de l'ICD van reforçar l'accés telefònic, van habilitar un servei de WhatsApp i, entre altres mesures, van impulsar la campanya «Establiment segur contra la violència masclista» perquè les víctimes poguessin recórrer a les farmàcies i els supermercats per posar-s'hi en contacte.

La vulnerabilitat de les dones té múltiples rostres i precisament elles, considera Surina, han tingut un paper troncal per fer front a la crisi sanitària: «S'ha vist clarament que el treball de la sanitat i les cures, fonamentals per a la societat, està feminitzat, i les dones hem estat en primera línia de la lluita contra els efectes del coronavirus i, per

tant, hem assumit més riscos». L'ICD treballa actualment per a no retrocedir en termes d'igualtat: «Les dones poden patir més la pèrdua de feina, que en aquesta crisi recau sobretot en el sector de serveis, i en termes laborals també els ha afectat més pel tancament de les escoles». A més, alerten que la dependència econòmica de les víctimes, agreujada per la crisi, pot entorpir nous tràmits de denúncia.

Pobresa i aïllament

La crisi sanitària ha comportat una sotragada econòmica. Hi va haver més de 68.000 treballadors afectats per un expedient de regulació temporal d'ocupació (ERTO) durant els dos primers mesos de pandèmia a les nostres comarques, segons dades publicades pel Departament de Treball, Afers Socials i Família. Pel que fa a l'atur, el mes d'agost es va tancar amb gairebé 43.700 aturats, un 36 % més que l'agost del 2019, i les dades d'afiliació a la Seguretat Social constaten que, en plena temporada turística, es van perdre 19.300 llocs de treball respecte de l'any anterior.

El president del Banc dels Aliments de les Comarques de Girona, Frederic Gómez, certifica l'augment de demanda de productes bàsics. Si abans de la pandèmia les vuitanta-quatre entitats que formen part del Banc dels Aliments de Girona distribuïen aliments a

El Banc dels Aliments de les Comarques de Girona constata que l'increment d'atenció entre el 2008 i el 2013, que va registrar el pic, ara s'ha produït en dos mesos

trenta-un mil beneficiaris, avui en són quaranta-un mil. Gómez constata que es tracta d'una situació greu: «Amb la crisi anterior, entre el 2012 i el 2013 vam arribar a quaranta-dues mil persones. Van anar augmentant des del 2008 fins al 2013, que va ser el pic. Aquest increment, que aleshores es va produir durant quatre i cinc anys, aquesta vegada s'ha produït en dos mesos».

Per la seva banda, el coordinador provincial de la Creu Roja, Jordi Martori, destaca que han topat amb un factor d'exclusió nou, l'aïllament: «Creu Roja treballa amb la gent més

vulnerable, per condicions de salut o de pobresa. Aquesta vegada hem vist l'aïllament com a criteri d'exclusió d'emergència, cosa que no ens havia passat mai. No poder sortir de casa, encara que tinguessis capacitat econòmica o xarxa social, i que ningú et pogués portar menjar. Hem trobat molta gent angoixada per la soledat». Els voluntaris de la Creu Roja es van duplicar durant la crisi sanitària i ja en formen part cinc-cents persones. Algunes van col·laborar amb els albergs per a persones sense llar a Lloret de Mar, Figueres i Girona.

Persones sense llar

«Ens vam trobar que van confinar tothom a casa, i que la gent que nosaltres tenim localitzada com a habitual al carrer no tenia on anar. Era inversemblant», diu Laura Tomàs, tècnica d'atenció a persones sense llar de la Creu Roja a Girona. Dues setmanes després d'haver-se decretat l'estat d'alarma, l'Ajuntament de Girona va habilitar el pavelló de Palau II, amb capacitat per a vuitanta usuaris, i on, fins al 10 de juny, es van atendre un total de cent onze persones sense llar. A Figueres, el consistori va oferir vint places al pavelló Rafel Mora, i a Lloret de Mar es va obrir una zona del pavelló municipal. Els ajuntaments van comptar amb la col·laboració d'entitats socials com la Creu Roja, Càritas, el Banc dels Aliments i, en el cas de Girona, La Sopa.

Una quarantena de voluntaris de la Creu Roja gestionaven per torns els àpats a Palau II i, com ja feien abans del confinament, van continuar amb les sortides al carrer. I, de fet, van ampliar el seguiment. Van passar de fer una sortida els dimecres a la nit a fer-ne cada dia: «Palau va oferir aixopluc a molta gent, però hi havia diferents grups que no volien anar-hi, persones que van estar-hi i per mal comportament els en van fer fora, i persones que acabaven d'arribar i no sabien on anar...». Aquesta unitat d'emergència social de la Creu Roja va detectar persones noves en aquesta situació: «Hi havia gent que venia a Girona a fer temporada per Setmana Santa, i es va trobar amb el confinament. És gent que fa l'estiu aquí i l'hivern en un altre lloc, i que no té un lloc per estar allotjada, sinó que, a la feina mateixa, li faciliten un allotjament, o amb el que cobra paga una habitació».

>> A dalt i a baix, punt de recollida de roba de Càritas a Salt.

>> Classes amb alumnes de batxillerat de l'Institut Santiago Sobrequés de Girona, al mes de juny.

>> Inici de l'activat escolar a l'Escola Els Estanys de Platja d'Aro.

El coordinador provincial de la Creu Roja, Jordi Martori, destaca que han topat amb un factor d'exclusió nou: l'aïllament

Laura Tomàs valora l'acollida a Palau II: «La utilitat del servei, que era allotjar aquestes persones que eren al carrer i no tenien cobertes les necessitats bàsiques, es va confirmar. La gent s'hi va poder allotjar durant tot el confinament si complia els requisits mínims de comportament i, posteriorment, s'hi va fer un treball per mirar de derivar-los als serveis que els podien atendre». Tot i això, la tècnica de

la Creu Roja considera que van faltar espais arreu de la demarcació per acollir aquest col·lectiu i que, malgrat tot, es podria haver actuat abans: «No hem arribat a tothom. Potser podríem haver-ho intentat abans, tot i que entenc que és molt difícil de coordinar perquè hi intervenen molts serveis: s'han de buscar llits, personal, càtering i entitats que hi col·laborin...».

Centres de menors

«La capacitat del centre és per a deu joves, que estudiaven o treballaven en el moment que es va iniciar el confinament. Va ser un canvi molt dràstic; tots tenien les seves rutines i amb ells treballàvem al màxim l'autonomia, perquè són joves i ens hem d'enfocar que adquireixin hàbits i competències. El confinament va trencar tot el projecte», relata Coral Gallardo, directora d'un servei residencial de joves de la Fundació Resilis. Els menors tutelats van veure que es paralyzaven les activitats que duïen a terme fora del centre, tant d'oci com formatives: «Tots els joves ho han patit, això, però en una família normal ja tenen l'estructura familiar. Molta d'aquesta xarxa social és la que fonamenta la seva estructura. Durant tot el període de confinament, van limitar aquesta estructura al petit equip d'educadors i això va ser un hàndicap important».

Els educadors van organitzar un taller de conscienciació per als joves i, quan es va poder sortir a prendre l'aire al carrer, van haver de protocol·litzar les entrades i sortides: «Al principi, era tota una bogeria: canviar-se de sabates, de roba, dutxar-se, rentar-se les mans..., però en el moment que t'hi habitues i ho sistematitzes, ja no hi ha inconvenient». No van tenir cap cas ni cap sospita de contagi; van ser curiosos amb les mesures de prevenció: «Ens vam mantenir bastant hermètics. Els educadors, en el moment àlgid de la pandèmia, vam reestructurar horaris per torns de dotze hores per tal de no coincidir tant. Els traspassos es feien en un espai limitat per una taula i la distància es podia mantenir. Havíem d'evitar un possible brot, amb les conseqüències que podia tenir en un servei com aquest».

Les visites s'hi van suspendre durant l'estat d'alarma i el contacte dels joves amb les famílies es va reduir a trucades o videotrucades: «Era molt

«Hi havia gent que venia a Girona a fer temporada per Setmana Santa i es va trobar amb el confinament», explica Laura Tomàs, tècnica d'atenció a persones sense llar de la Creu Roja a Girona

difícil garantir que es pogués mantenir la distància en un permís familiar. Com que, en el nostre cas, són els joves que s'han de desplaçar, ja que les famílies no venen al centre, vam haver d'esperar que la situació global estigués més controlada. La prioritat és la seguretat i la salut del conjunt de joves i de l'equip educatiu», argumenta la directora. Amb tot, Gallardo fa una lectura positiva d'aquests mesos de convivència al centre: «Sempre ens queixem dels adolescents, i a mi m'han sorprès. Sí que han patit alts i baixos emocionals, cosa que ja els passa cada dia, l'únic és que quan els tens vint-i-quatre hores a casa ho veus molt. Però s'han adaptat, i això és encara més destacable, si tenim en compte que són joves tutelats, amb el risc d'exclusió social que ja tenen».

Clàudia, amb síndrome de Rett

«La meua filla té una mobilitat molt reduïda. Si l'aguantaves, podia pujar i baixar escales molt precàriament. Després de quatre mesos, no pujava ni baixava escales», explica Albert Falgueras, pare d'una jove diagnosticada amb la síndrome de Rett. La seva filla, Clàudia, va deixar de rebre el suport de dia al Centre d'Atenció Especialitzada de la Fundació Ramon Noguera a Sarrià de Ter a partir del 13 de març. La mesura es va prendre per no barrejar els usuaris diürns amb els residents habituals del centre, i així evitar la infecció entre aquest col·lectiu de risc. El confinament, en paraules de Falgueras, va suposar un desgast per a les famílies, i ell també va anar notant que la seva filla estava cada cop més trista: «Encara que vulguis i encara

>> Una mestra pren la temperatura a una alumna de l'Escola Els Estanys de Platja d'Aro.

>> Un mestre de l'Escola Els Estanys de Platja d'Aro mesura la distància de seguretat entre les taules de l'alumnat.

que no treballis, quina estimulació pots donar a la mainada si no disposes ni de professionals ni de mitjans? Ells són feliços en el seu ambient, amb els seus professionals i les seves teràpies». L'únic que podia fer Albert era passejar la seva filla matí i tarda, ja que estaven autoritzats per sortir al carrer des del primer moment.

Tan bon punt es va aixecar l'estat d'alarma, la Fundació Ramon Noguera va donar dues opcions d'espais per atendre els usuaris, però les propostes

van ser denegades per part de la Conselleria de Treball, Afers Socials i Famílies. «Un nen petit pot estar a casa; un amb discapacitat no convé que hi estigui», rebla Falgueras. A principis de juliol, les famílies, molestes perquè des de l'Administració no els facilitaven cap alternativa, van fer un comunicat i els mitjans se'n van fer ressò. La resposta no va trigar a arribar i, al cap de pocs dies, els van permetre utilitzar un dels espais de la Fundació: «En situacions excepcionals, calen mesu-

>> A dalt i a baix, l'Escola Els Estanys de Platja d'Aro.

«L'escola és socialització, treball en equip, aprendre junts, espontaneïtat, contacte i abraçades. Sense tot això, podem dir-li escola?», es pregunta la mestra Montse Palau

res excepcionals. Estic convençut que, si no ens haguéssim mogut, ara faria sis mesos que tindríem les nenes a casa», conclou.

Les escoles, tancades

El 13 de març, les escoles i els centres educatius van tancar les portes. No les van tornar a obrir fins sis mesos més tard, el 14 de setembre, amb un panorama ben diferent: amb mascaretes, gel desinfectant, distàncies de seguretat i la temença d'un brot a l'ordre del dia. El professorat va haver de fer equilibris per continuar el curs en

ple mes de març. No va ser una tasca fàcil. Especialment als centres qualificats «de màxima complexitat», com La Farga de Salt, on un alt percentatge de les famílies viuen en condicions socioeconòmiques molt precàries: «Aquestes mancances, que l'escola presencial fa tot el possible per compensar, es fan més paleses en un confinament en què cada infant disposa del que té a casa i prou. Cases on, en molts casos, no hi ha llibres, ni material escolar, ni dispositius per connectar-se a Internet en condicions. Molts pares i mares no saben escriure en la nostra llengua; alguns amb prou feines la parlen», indica la mestra Montse Palau. Un gran nombre d'alumnes no disposaven d'aparells electrònics per fer feina des de casa, i les mestres de La Farga van optar per posar-s'hi en contacte a través de trucades i de WhatsApp. Cada tutora va crear un grup de difusió per a la seva classe i enviaven propostes als infants dos dies la setmana. La seva prioritat, per damunt de tot, era «fer un acompanyament proper i individualitzat a cada nen i nena, mantenir viu el seu vincle amb l'escola, que ens sentissin al seu costat».

El confinament ha fet palesa la denominada *bretxa digital*, perquè molts alumnes no han pogut seguir les classes per falta de dispositius tecnològics i de connectivitat. Una bretxa que s'acompanya, segons Palau, de la *bretxa social*: «No podem comparar aquestes situacions amb la que pot tenir un nen o una nena que té els progenitors amb un nivell econòmic mitjà i amb uns referents culturals semblants als de l'escola». Per pal·liar aquestes mancances, molts centres van lliurar ordinadors i tauletes a les famílies més vulnerables, i fins i tot els van fer arribar, en paper imprès, el material. Les classes en línia a través del web de cada centre han representat tot un repte tant per a l'alumnat com per al professorat. Núria Costa-Pau detalla com va viure l'experiència com a professora de secundària de l'Institut Ermessenda de Girona: «Ha suposat un esforç per a bona part dels professors. Molts de nosaltres hem hagut de fer una formació per conèixer aquestes eines digitals i familiaritzar-nos-hi. Vam adaptar les classes a les circumstàncies dels alumnes perquè, abans que res, ens vam preocupar per la seva

>> Lluís Jordà, psiquiatre i cap de servei del Centre de Salut Mental de l'Alt Empordà.

salut emocional. Expressions com ara "Com esteu?", "Com us trobeu?", i "Quedeu-vos a casa i cuideu-vos molt" van ser ben habituals». Després d'aquests mesos de treballar rere la pantalla, Costa-Pau defensa que les classes presencials són insubstituïbles: «Alumnes i professors necessitem l'escalf i resoldre els problemes del dia a dia en el moment. Els alumnes necessiten veure's, compartir experiències, l'aprenentatge cooperatiu a l'aula».

L'inici del curs escolar del mes de setembre passat va estar marcat per una certa improvisació del Departament d'Educació, que va anunciar mesures de prevenció, com ara la limitació de les ràtios a vint alumnes per aula, a finals d'agost. Diversos centres van haver de buscar altres espais per

fer classe i dividir grups sense la incorporació de més mestres. Igualment, es va tardar a dir quins mestres podien exercir i quins no en funció del seu

El psiquiatre Lluís Jordà considera que les crisis també són oportunitats: «Podem replantejar-nos des del model sanitari fins a com vivim, com produïm i com tractem el planeta»

estat de salut, com exposa Pep Camps, director de l'Escola Les Moreres de Flaçà: «Patim pels mestres vulnerables, tema que no es va gestionar fins al 31 d'agost, i no podíem demanar altres mestres substituïts». A l'escola de Flaçà no han hagut de partir grups, però sí que han hagut de redistribuir els docents: «Hem organitzat les classes perquè hi passi el mínim de mestres possible. Entre el grup de mestres, que, com a molt, poden ser tres per aula, han de fer totes les especialitats». Camps afegeix que han d'estar previnguts per a un confinament parcial d'algun grup, i per això

ja han preparat quaderns de treball, i han comprat ordinadors i assegurat la connectivitat a qui ho requereix: «El Departament ens ha promès que ens portarien ordinadors però nosaltres, a través dels ajuntaments i de l'AMPA, ens hem espavilat pel nostre compte». Ara per ara, assegura Camps, «ens preocupa l'acollida dels nens i les nenes des del punt de vista emocional, els infants que a casa seva tenen pocs recursos i els infants amb necessitats educatives especials, que durant tot aquest temps han perdut la socialització que els garanteix l'escola».

Com serà l'educació els mesos vinents i quant durarà aquest impàs? La mestra Montse Palau no deixa gaire marge per a l'optimisme: «L'escola és socialització, treball en equip, aprendre junts, espontaneïtat, contacte i abraçades. Sense tot això, podrem dir-li escola?».

La crisi, una oportunitat?

«És difícil trobar coses positives en tot això que ha passat», reitera el psiquiatre Jordà. Tanmateix, considera que les crisis també són oportunitats: «Una situació així és una oportunitat per plantejar-se des del model sanitari fins al model de com vivim, com produïm i com tractem el planeta». I, sobretot, per adonar-se de la importància de la salut pública i de la medicina preventiva: «La salut pública està deixada a la mà de Déu. Hi ha d'haver uns sistemes potents que no hi són. Les pandèmies, les quarantenes, són antigues. S'haurien d'haver fet tests, s'haurien d'haver diagnosticat la gent, s'haurien d'haver traçat els contactes de les persones infectades i aïllar-les. És la manera de controlar la pandèmia, perquè no hi ha tractament». Més enllà dels grans centres hospitalaris, que es van saturar en el punt més àlgid de la pandèmia, Jordà s'inclina per reforçar l'atenció primària: «La manera que no quedi desbordat el sistema és fer les coses des de la base, des de primària, però la primària no estava preparada i ja pateix prou tensions».

Ens en sortirem? Jordà creu que les persones tenim capacitat de resistència, però que, alhora, tendim a oblidar amb massa lleugeresa: «Els humans n'hem vistes de tots colors, i d'aquesta també ens en sortirem. El que passa és que, desgraciadament, aprenem molt a poc a poc».